

Norway
grants

Digitální doba s lidskou tváří

Příručka pro novináře

Kolektiv autorů

pragueskills
CENTRE FOR MEDIA

Příručka je součástí projektu **Podpora lidských práv v digitální době** (LP-HRMGSA-017), který je realizován od ledna 2022 do ledna 2024 díky podpoře v rámci Programu Lidská práva financovaného z **Norských fondů** 2014-2021.

Editorka: Adriana Dergam (**Prague Centre for Media Skills**)

Autoři příspěvků:

Adriana Dergam (**Prague Centre for Media Skills – PCMS**)

Alžběta Solarczyk Krausová (**Ústav státu a práva AV ČR – ÚSP AV ČR**)

Jan Vobořil (**Iuridicum Remedium – luRe**)

Václav Moravec (**IKSŽ Fakulta sociálních věd UK – IKSŽ FSV UK**)

Grafická úprava: Jaroslav Slanec (FSV UK)

Obrázky: Dall.E

Vydáno: **Prague Centre for Media Skills** (září 2023)

Tato příručka pro novináře vznikla v rámci projektu *Digitální doba s lidskou tváří*. Více informací o projektu na ddlt.iure.org a praguemediaskills.org.

Vaše náměty a připomínky k příručce zasílejte prosím na projects@praguemediaskills.org a projekt@iure.org.

Celých 84.4 % respondentů z řad českých pracovníků médií má za to, že technologické společnosti shromažďují o lidech mnohem více informací, než o čem informují.

(Zdroj: Výzkum **Novináři a moderní technologie**)

„Mně je teprve jednasedmdesát a mám s tím problémy, mojí sestře je osmdesát pět a je mimo. Myslím, že bychom jako senioři měli mít stejná práva jako ty ostatní.“

(Účastník výzkumu **Technologie a digitalizace: Jak s nimi/proti nim bojují? Jak mě omezují?**, 2022)

29 % ze vzorku 620 pracovníků v médiích (většina novináři, dále z technických a obchodní oddělení a marketingu) se domnívá, že vytvářet obsahy pro lidi a o lidech s postižením by mělo být odpovědností veřejnoprávních médií.

(Zdroj: Výzkum **Novináři a moderní technologie**)

„Všechny weby by měly být přístupné pro všechny segmenty. Pro lidi se zrakovým postižením by měl web umožnit zvětšování a zmenšování, pro neslyšící by u informací měla být videa v českém znakovém jazyce. Samozřejmě realita je taková, že to mají jen některé weby, ale mělo by to být všude.“

(Neslyšící uživatel znakového jazyka, účastník výzkumu **Technologie a digitalizace: Jak mi pomáhají a jak mě omezují?**)

Obsah

1. Úvod (Adriana Dergam, PCMS)	5
2. Digitální doba s lidskou tváří (Adriana Dergam, PCMS)	6
3. Ochrana soukromí a osobních údajů (Alžběta Solarczyk Krausová, ÚSP AV ČR)	8
4. Algoritmizace a personalizace (Alžběta Solarczyk Krausová, ÚSP AV ČR)	11
5. Zabezpečení komunikace se zdrojem (Jan Vobořil, luRe)	13
6. Licence Creative Commons a jejich využití v práci novináře (Jan Vobořil, luRe)	17
7. Digitální vyloučení a digitální propasti (Jan Vobořil, luRe)	19
8. Technologie a lidé s postižením (Adriana Dergam, PCMS)	22
9. Přístupnost: tvorba pro všechny (Adriana Dergam, PCMS)	26
10. Bez konce: Celoživotní vzdělávání novinářů (Václav Moravec, IKSŽ FSV UK)	28
11. Přílohy	33

1. Úvod

Vážení budoucí či stávající novináři a novinářky,

dostala se vám do rukou příručka „Digitální doba s lidskou tvář“, která má pomoci odborníkům v médiích (nejen novinářům, ale třeba i tiskovým mluvčím nebo expertům na komunikaci) k lepšímu pochopení dopadů moderních technologií a digitalizace na společnost a jednotlivce, a to hlavně z pohledu lidských práv.

Cílem publikace je přiblížit dopad moderních technologií a digitalizace z nejrůznějších úhlů. Různorodý tým autorek a autorů se snažil zahrnout následující aspekty:

- Pohled na novináře a jeho práci, kde technologie přinesly zásadní změny a nemalé výzvy (např. v kapitolách o kybernetickém zabezpečení nebo využití licence Creative Commons);
- Nárůst využití moderních technologií a algoritmů v redakcích a médiích (zejména v kapitolách Alžběty Solarczyk Krausové);
- Širší kontext dopadu digitalizace a technologických inovací na společnost, hlavně na zranitelné nebo digitálně vyloučené jedince a skupiny, kterým se věnují organizace luRe a PCMS.

Příručka si neklade za cíl vyčerpávající výklad stále se vyvíjejícího tématu, ale spíše chce na příkladech z praxe ukázat, kde číhají hlavní rizika a k jakým porušováním základních lidských práv v našem digitálním světě může docházet (a bohužel dochází). Zároveň chce upozornit na hlavní zásady a nabídnout doporučení a konkrétní možnosti, jak negativní dopady minimalizovat nebo se jim nejlépe vyhnout.

Při přípravě příručky jsme vycházeli z unikátních dat získaných prostřednictvím kvalitativních a kvantitativních šetření v rámci projektu [Digitální doba s lidskou tvář \(LP-HRMGSA-017\)](#). Ten byl realizován od ledna 2022 do ledna 2024 díky podpoře [Norských fondů](#) 2014-2021. Tento výzkum, který byl první svého druhu v ČR, ukázal, že mezi odborníky v médiích je třeba zvyšovat povědomí a znalosti o dopadu moderních technologií a digitalizace na lidská práva, a to nejen negativního vlivu.

Příručka chce spolu s doporučením nabídnout i zdroje a kontakty, kde je možné získat další odborné informace. Na její přípravě se podílel mezidisciplinární tým, který nemusí vždy vyjadřovat stejné názory, a také zástupci digitálně vyloučených skupin, stejně jako osoby s postižením zraku a sluchu a odborníci z médií.

Děkujeme jim za spolupráci a vám za případné připomínky a komentáře.

Adriana Dergam, koordinátorka příručky

2. Digitální doba s lidskou tvář

Žijeme v digitálním světě

Digitální a jiné moderní technologie ovlivňují ve stále větší míře každodenní život v současné společnosti, ať již v průmyslu, službách, státní správě, vědě, vzdělávání či mezilidské spolupráci, médiích a komunikaci. Už si často bez nich nedokážeme náš osobní a profesionální život ani představit. Na jednu stranu nám ho usnadňují, od nákupu po cestování, zvyšují koordinaci, propojují nás s blízkými, ale i celým světem, zefektivňují ekonomické procesy, zpřístupňují naše projevy a tvorbu širšímu okruhu osob. Na druhou stranu ale tyto technologie představují i významná rizika pro mnohá základní práva, jako jsou právo na soukromí, svobodu projevu, osobní bezpečnost, lidskou důstojnost nebo zákaz diskriminace, mimo jiné.

Krátký výčet práv nejčastěji zasažených technologickým vývojem a digitalizací s příklady si můžete stáhnout na stránce Výboru pro lidská práva a moderní technologie při Radě vlády pro lidská práva.

Od lidských práv k žurnalistice a zpět

Žurnalistika a lidská práva jsou klíčovými prvky pro upevnění demokratického systému. Nezbytnou (nikoli však jedinou) podmínkou pro dlouhodobé fungování kvalitní žurnalistiky je garance dodržování lidských práv, jako jsou svoboda projevu a názoru nebo právo vyšetřovat a přijímat informace. Novináři hrají roli zprostředkovatelů mezi občany a naplňováním jejich práv: prvním z nich je právo na informace – ale není jediné.

Zároveň jsou média zásadní pro fungování právního státu a demokracie: ovlivňují veřejné mínění, šíří zajímavá fakta, odhalují porušování lidských práv, jako jsou diskriminace nebo případy korupce. Právní stát je jedním ze základních pilířů demokratického světa. Tam, kde končí fungování právního státu, končí i lidská práva.

O které základní dokumenty se můžeme opřít...
Všeobecná deklarace lidských práv (1948)
Evropská úmluva o ochraně lidských práv (1970–2021)
Listina základních práv a svobod (1992–2021)

Ochrana lidských práv se ale stává ještě větší výzvou v dynamicky se měnícím světě, který se rychle digitalizuje. Je třeba zajistit, aby digitální revoluce sloužila lidem, a nikoli naopak. To vyžaduje neustálé hledání a posuzování mezer v ochraně lidských práv

a zvyšování podpory a kompetencí k zamezení jejich porušování. Tato příručka chce pomoci novinářům a zpravodajským médiím, často přezdívaným „hlídací pes demokracie“, vnímat rizika digitalizace a technologií a upozorňovat na ně.

Pokud novináři nebudou rozumět problematice lidských práv a fungování moderních technologií, pak budou zpravodajským médiím chybět důležité prvky dnešní reality a schopnost zacílit veřejnou debatu na palčivé společenské výzvy.

Hlavní zásady

Každá z kapitol nabízí doporučení ke konkrétní problematice. Všeobecně lze ale doporučit, aby autoři při informování o digitalizaci a moderních technologiích nebo jejich využití při mediální tvorbě brali v úvahu následující:

*Každá
mínce má
dvě
strany.*

Digitalizace a moderní technologie mají své plusy (rychlost, široký záběr, efektivitu, zjednodušení atd.), ale i své negativní stránky (nedostupnost pro některé jedince a komunity, porušování různých práv, například ochrany soukromí nebo důstojnosti atd.).

*Jsou
opravdu
pro
všechny?*

Digitalizace a moderní technologie by měly být přístupné a sloužit všem (bez ohledu na věk, uživatelské potřeby, dovednosti nebo postižení).

*Nesmí
být
povinné.*

I zákon stanoví, že pro fyzické osoby musí existovat i nedigitální cesta (například v žádosti o sociální dávku, komunikaci s úřady atd.).

3. Ochrana soukromí a osobních údajů

Na konci března 2023 zakázala Itálie používání populární generativní umělé inteligence ChatGPT poskytované americkou OpenAI. Důvodem byly obavy týkající se zpracování osobních údajů uživatelů. V březnu totiž došlo k úniku dat, která zahrnovala nejenom konverzace uživatelů s ChatGPT, ale také informace o platbách. Zároveň italský Úřad na ochranu osobních údajů poukázal na to, „že neexistuje žádný právní základ, který by mohl ospravedlnit hromadné shromažďování a ukládání osobních údajů za účelem trénování algoritmů, na nichž je provoz platformy založen“. Vyjádřil se také v tom smyslu, že „vzhledem k tomu, že neexistuje způsob, jak ověřit věk uživatelů, aplikace vystavuje nezletilé osoby absolutně nevhodným odpovědím ve srovnání s jejich stupněm rozvoje a informovanosti.“

(Zdroj: [BBC – ChatGPT banned in Italy over privacy concerns](#))

Využívání systémů umělé inteligence, které dokáží automatizovaně vytvářet kvalitní obsah, je na vzestupu. Boom tzv. generativní umělé inteligence nastal se zpřístupněním aplikace ChatGPT. V podstatě jde o velký jazykový model vytvořený pomocí strojového učení, a to na rozsáhlém množství textu. Datasetsy pro trénování velkých jazykových modelů (angl. large language models – LLMs) jsou získávány především pomocí tzv. webscrapingu, tj. pomocí robota, který systematicky prochází veřejně do-

stupné webové stránky a shromažďuje z nich informace. Tyto informace ovšem mohou mít nejrůznější podobu a mohou zahrnovat nejenom autorskoprávně chráněný obsah, ale také osobní a často i citlivé osobní údaje.

Na problémy s ochranou soukromí u LLMs reagovala celá řada stakeholderů. V rámci amerického Kongresu byly zdůrazněny problémy týkající se sdílení citlivých údajů uživateli a využívání těchto údajů pro následný trénink LLMs. Objevily se zde návrhy, že by AI aplikace měly po uživateli žádat souhlas a obeznámit ho se zpracováním údajů, poskytnout mu možnost vyloučit shromažďování jeho osobních údajů, či mu poskytnout možnost své údaje ze systému vymazat ([Generative Artificial Intelligence and Data Privacy: A Primer](#)). Problematiku zpracování osobních údajů generativní AI řeší i G7, která ve spolupráci s EU vyvíjí Kodex pro generativní AI ([G7 data protection authorities point to key concerns on generative AI](#)). Na problematiku LLMs reagoval i Evropský parlament, který v této souvislosti upravil návrh Aktu o umělé inteligenci a přidal do něj nově požadavky na tyto modely. Na ochranu soukromí a osobních údajů se však vztahuje také evropské Obecné nařízení na ochranu osobních údajů (GDPR).

Obecně lze říci, že generativní AI vyvolává celou řadu otázek a rizik. Ve vztahu k ochraně soukromí jde zejména o:

úniky dat, nedostatečnou anonymizaci osobních údajů, neoprávněné sdílení dat, potenciální předsudky a diskriminaci, neposkytnutí souhlasu se zpracováním, nedostatek transparentnosti ohledně zpracování, či porušování zásad týkajících se doby uchování a vymazání osobních údajů.

(Zdroj: [Generative AI and Data Privacy](#))

K efektivnímu předcházení zmíněným problémům by měly přispět mimo jiné praktiky, jako jsou:

- transparentní pravidla a dokumenty ohledně zpracování osobních údajů,
- využívání spolehlivých technik anonymizace,
- či poskytování technických řešení, která by uživatelům zajistila vysokou míru kontroly nad vlastními údaji.

K bezpečnému fungování generativní AI je však také nutný zodpovědný přístup samotných uživatelů, kteří tyto systémy ovlivňují vlastním způsobem užívání a sdílení osobních dat.

Doporučení

Ochrana soukromí je v novinářské práci velmi důležitá. Při využívání systémů generativní AI je proto třeba mít na paměti následující:

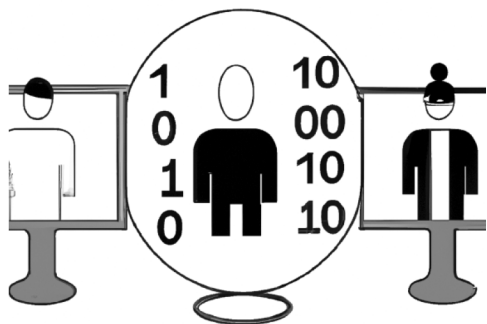
Novinář by měl používat technologie zodpovědně. Proto by si měl vždy nejprve zjistit, který systém generativní AI je pro jeho práci nejvhodnější a seznámit se se zásadami zpracování údajů. Některé jazykové modely totiž nevyužívají vložené údaje ke svému dalšímu učení se a poskytují vyšší záruky než ostatní systémy.

Novinář by měl chránit své soukromí i soukromí osob, o kterých píše. Je proto vhodné, aby pečlivě zvážil, jaké informace bude s generativní AI sdílet. V ideálním případě by do těchto systémů neměl vkládat žádné osobní údaje, ale užívat je pouze pro obecné účely.

Novinář by se měl seznámit s možnostmi nastavení ochrany soukromí v jím používaném systému. V některých systémech lze zakázat učení se na vložených textech, či zakázat ukládání historie. I v případě zákazu ukládání historie však mohou stále existovat určitá rizika – např. ChatGPT uchovává údaje po dobu 30 dní pro případnou kontrolu ze strany vývojářů.

Novinář by si měl být vědom toho, že systémy generativní AI nejsou schopny zpracovávat osobní údaje správně. Jejich primární funkcí je předpovídat nejpravděpodobnější následující slovo, takže automatizovaně generované osobní údaje mohou být nepravdivé či zavádějící. Takováto data by měla být vždy zkontrolována.

4. Algoritmizace a personalizace

Výzkum z roku 2022 ukázal, že 44 % pracovníků českých redakcí neví, zda webové stránky redakce, pro niž pracují, přizpůsobují nabídku obsahu svým uživatelům na základě dat, které sbírají o jejich chování. 27 % pracovníků přitom ví, že jejich web takto funguje, ale jenom 13 % z nich by dokázalo vysvětlit způsob, jak k personalizaci obsahu dochází. 29 % pracovníků pak má za to, že k personalizaci obsahu na jejich webu nedochází vůbec, a to buď záměrně anebo z důvodu nedostatečné technické kapacity.

Weby redakcí, které obsah personalizují, využívají především analýzy toho, co se líbí uživatelům, kteří mají podobný profil chování a podobné zájmy (59 %). Pouze 15 % webů se uživatelů ptá na jejich zájmy a preference přímo.

(Zdroj: [Výzkum Novináři a moderní technologie](#))

Personalizace se stala běžnou součástí internetových médií. Jde v podstatě o individuální doporučování obsahu založené na algoritmech a inteligentní analýze dat. Spočívá ve zobrazování relevantnějších článků a jejím cílem je především udržení zájmu čtenářů. Na jednu stranu tato technologie slouží čtenáři k tomu, že se mu nabízí pro něj relevantní obsah a to, co ho nezajímá, algoritmy odfiltrují. Na druhou stranu mohou algoritmy časem čtenáři ukazovat jen jednostranně zaměřené příspěvky, uzavírat ho do informační bubliny a přispívat tak k formování omezeného pohledu na svět. Zároveň mohou posilovat jeho tzv. potvrzovací zkreslení (angl. *confirmation bias*).

„Konfirmační (potvrzovací) zkreslení je tendence člověka upřednostňovat (preferovat, favorizovat) ty informace, které potvrzují jeho vlastní názor či přesvědčení a nedoceňovat či podceňovat ty, které jsou v rozporu s jeho názorem či přesvědčením. Je to tendence zkresleně vykládat i nejednoznačné informace tak, jako by byly v souladu s jeho osobním názorem či přesvědčením.“

Prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc., [Slovník cizích slov](#)

Zmíněné informační bubliny a potvrzovací zkreslení sice u uživatelů vytvářejí větší komfortní zónu, ale neumožňují jim komplexně porozumět světu. Ve svém konečném důsledku tato praxe přispívá k větší ovlivnitelnosti jednotlivců dezinformacemi. Stejně smýšlející lidé si vzájemně potvrzují své vidění světa založené na omezeném přístupu k informacím. Tím, že se k nim dostávají podobné informace, tak je přestávají zpochybňovat a kriticky nad nimi uvažovat. Naopak lehce odmítají informace, které jim nezapadají do logiky světa postavené na informacích z vlastní bubliny ([Artificial intelligence: media and information literacy, human rights and freedom of expression](#)).

Tato situace závažně ohrožuje právo na svobodu projevu, právo na přístup k informacím a na vyváženou demokratickou celospolečenskou debatu. Je proto třeba využívat algoritmicizaci a personalizaci tak, aby naopak tato práva posilovala a zároveň respektovala osobní autonomii jednotlivce.

Doporučení

Svět, ve kterém žijeme, je do vysoké míry algoritmicizovaný a velká část informací, která se k nám dostává, je personalizována. V informační bublině proto žije každý z nás. Vzhledem k tomu, že jde o běžný způsob života, drtivá většina z nás si tuto skutečnost neuvědomuje. Zejména u novinářů je proto důležité, aby si připomínali nutnost hledat objektivní pravdu a vyvarovali se pastí informační bubliny. V této souvislosti je nezbytné, aby novináři porozuměli technickému fungování algoritmicizace a personalizace a nadále rozvíjeli své kritické myšlení.

Posláním novinářů je nejenom realizovat svobodu projevu, ale zároveň zajišťovat i realizaci práva na informace. Proto by měli novináři předcházet účinkům personalizace v tom smyslu, že budou znát technická nastavení a zasadí se o to, aby byl obsah doručován čtenářům vyváženým způsobem.

5. Zabezpečení komunikace se zdrojem

„Ministerstvo spravedlnosti se omluvilo reportérovi Českého rozhlasu Janku Kroupovi za nezákonné policejní odposlechy jeho telefonu v kauze Pandur. (...) Policie se z odposlechů chtěla dozvědět, od koho novinář získal protokol týkající se případu lobbisty Marka Dalíka a obrněných transportérů Pandur.“

(ČT24, 2.8.2019)

„...Cílem v této kauze byli naši maďarští kolegové, novináři Szabolcs Panyi a Andras Szabo z Direkt36. Díky spywaru Pegasus měla maďarská vláda pod taktovkou Viktora Orbána přístup k jejich šifrovaným zprávám nebo k připravovaným článkům. Direkt36 je jedno z mála nezávislých médií, které v Maďarsku ještě působí...“

(Pavla Holcová, [Vlády špehovaly spywarem novináře, aktivisty i disidenty](#), Investigace 18. 7. 2021)

„Kybernetický útok na Český rozhlas byl cílený a velmi propracovaný, podle vedení rozhlasu ho museli hackeři detailně naplánovat. (...) Hackeři zničili a zašifrovali data i zálohy externího dodavatele rozhlasu, a to na dvou místech, kde má firma data uložená.“

(Jana Magdoňová, [Český rozhlas-Radiožurnál](#), 24. 6. 2023)

Kybernetická bezpečnost je dnes naprosto klíčovým požadavkem pro činnost médií i jednotlivých novinářů. Její zanedbání může vést jak k profesním selháním, jako je prozrazení zdroje, tak ke ztrátě důležitých dat nebo ochromení celých redakcí. V extrémním případě pak může být ve hře ohrožení zdraví či života novináře nebo jeho zdroje.

Kdo je cíl?

Redakce	Média jsou závislá na digitální komunikaci – jednak při organizaci práce, jednak jako nástroji k oslovování publika. Jsou přitom ohrožována jak ze strany těch, jejichž kauzy řeší, tak ze strany kriminálních skupin kybervyděračů.
Novináři	Napadení počítačů či telefonů novinářů je poměrně jednoduchý nástroj, jak získat velmi cenná data o jejich práci a životě, která mohou být využita k nátlaku na jejich práci.
Kontakty a zdroje novinářů, whistlebloweři	Novinářské zdroje jsou ohroženou skupinou lidí, kterým v případě prozrazení může hrozit vážné nebezpečí. Je zejména na novináři, aby již od prvního kontaktu nastavil komunikaci se zdrojem tak, aby minimalizoval rizika.

Zhodnocení rizika aneb co a proti čemu chráníme?

Co chráníme? (totožnost informátora, citlivou redakční komunikaci, rozepsané texty, uniklé vládní dokumenty...)

Proti komu? (vlivná korporace nebo politická strana, kriminální skupina, tajné služby...)

Jaké prostředky má nebo by mohl mít útočník? (soukromé očko, najatý hacker, státem financovaný sledovací aparát...)

Jak pravděpodobný je útok? (Jsou dokumenty opravdu tak citlivé?)

Jaký způsob ochrany mohou použít, aby byl funkční a efektivní? (zohlednit náklady, ochotu redakce investovat)

Doporučení

1. Péče o počítač nebo telefon

Všechna technologická zařízení, která novinář používá k práci, by měla splňovat základní bezpečnostní parametry, které brání ztrátě či prozrazení dat na nich uložených. Sem patří zejména:

- a) Pravidelné aktualizace (klíčové zejména pro ochranu před škodlivým softwarem) a nepoužívání neaktualizovaných zařízení;
- b) Šifrování obsahu v paměti zařízení (bývá už nastaveno jako standard, ale je vhodné zkontrolovat);
- c) Zálohování šifrovaného obsahu na externím disku či v cloudu.

2. Péče o online účty

Běžnou součástí novinářovy komunikace je využívání e-mailové komunikace nebo účtů na sociálních sítích. Pokud útočník získá k takovým účtům přístup, může zde obsažené informace zneužít k diskreditaci, sledování, vyhrožování či ke krádeži identity. Může se vydávat za novináře a lákat další data od jeho zdrojů. Nezanedbatelné je i riziko, že se novinář stane cílem kyberšikany nebo stalkingu. Novinář by měl především věnovat pozornost následujícím organizačním či technickým opatřením k zamezení těchto rizik.

- a) Omezení soukromých informací a okruhu přátel na sociálních sítích, zvážit pseudonymní účet;
- b) Nastavení vícefázového přihlašování, pokud je to možné;
- c) Nepoužívání stejného hesla na více účtech;
- d) Používání bezpečného správce hesel (např. **1Password**), který umožní reálně používat i dlouhá složitá hesla.

3. Bezpečná komunikace

Důvěrná komunikace zejména mezi novinářem a zdrojem (ale rovněž uvnitř redakce) je důležitým faktorem úspěchu zejména u investigativních novinářů. Standardním komunikačním nástrojem je telefon nebo e-mail, roste využívání dalších komunikačních nástrojů, jako je WhatsApp, Messenger nebo Signal. Při výběru komunikačního nástroje je třeba zejména zohlednit následující faktory:

- a) Používat pro komunikaci nástroje, které mají tzv. **end-to-end šifrování**. Jde o šifrování, kde se k obsahu může dostat pouze odesílatel a adresát. Z tohoto pohledu není nejlepší volbou běžný telefonický hovor ani e-mail bez dodatečného šifrování, u nichž jsou navíc plošně ukládána metadata o komunikaci pro potřeby bezpečnostních složek v rámci tzv. *data retention*. Tento typ šifrování mají například komunikační nástroje jako Signal, WhatsApp nebo Threema.
- b) Vedle ochrany obsahu je třeba pamatovat i na **metadata**, tedy informace o tom, kdo s kým a kdy komunikoval. U zdroje už tato samotná informace je důkazem spolupráce s novinářem a může ho vážně poškodit. Právě v objemu uchovávání metadat se liší dvě nejrozšířenější platformy WhatsApp a Signal, kdy Signal uchovává podstatně méně těchto dat.

Při výběru vhodné komunikační platformy lze vycházet z přehledného hodnocení bezpečnosti nepoužívanějších komunikačních nástrojů od **NÚKIB**.

6. Licence Creative Commons a jejich využití v práci novináře

Novinář či vydavatel stojí dnes často před problémem, kde získat ilustrační obrázky, a to samozřejmě ideálně rychle, legálně a zdarma. Nejen pro tyto případy vznikl systém veřejných licencí Creative Commons, který umožňuje jednoduše propojit poskytovatele autorských děl (zde tvůrce obrázku) s jejich uživateli (novinář, vydavatel). Pokud hledáte díla licencovaná pod CC licencemi, ideálním výchozím bodem je rozcestník [CC Search](#).

Licence ale mohou fungovat i obráceně, jako dobrý nástroj nekomerčního šíření autor-
sky chráněného obsahu, který novináři vytvoří. Hodí se především tam, kde je cílem novináře nebo periodika dosáhnout maximálního sdílení autorského článku, videa apod. Třeba s cílem nalákat na web nové čtenáře nebo nové předplatitele.

Pro tvůrce licencovaného obsahu je vhodný interaktivní průvodce v češtině na stránkách [Creative Commons](#), který autorovi díla umožní zvolit dle jeho zájmu vhodnou licenci Creative Commons a zároveň vygenerovat piktogram či html kód určený k vložení na webovou stránku.

Jak to celé funguje?

Autor vyfotí nebo jinak vytvoří obrázek, může jít ale i o text, video a další druhy autor-
sky chráněných děl. Rozhodne se dílo dát volně k dispozici a zvolí si jednu z šesti možných licencí Creative Commons. Dílo publikuje spolu s licencí třeba na specializovaných stránkách zaměřených na takto licencovaný obsah nebo na svých webových stránkách nebo sociálních sítích. Uživatel si dílo s licencí najde a v souladu s ní ho použije v rámci svého díla (například obrázek do novinového článku nebo podkresovou hudbu do reportážního videa). Autora přitom nemusí kontaktovat, ani mu dávat vědět.

Co znamenají jednotlivé licence?

Ten, kdo použije licenci Creative Commons, tím dává najevo, že souhlasí s tím, aby jeho dílo bylo volně šířeno. Pokud jde o další pravidla, má k dispozici šest variant různých licencí. Ty se vyjadřují buď kombinací písmen nebo piktogramy.

Uvedte původ – CC BY

Tato licence BY opravňuje ostatní k šíření, upravování, vylepšování a vytváření dalších děl na základě tohoto díla, a to i komerčně, pod podmínkou, že **vedou autora původního díla spolu s označením, které autor dílu dal**. Tato licence je nejvíce benevolentní a je doporučena pro maximální sdílení a využívání licencovaných materiálů.

Uvedte původ-Zachovejte licenci – CC BY-SA

Licence BY-SA umožňuje ostatním upravovat, vylepšovat a vytvářet odvozená díla na základě tohoto díla, a to i pro komerční účely, za předpokladu, že uvedou autora původního díla a nově vzniklá díla **budou zveřejněna pod stejnou licencí**. Tato licence je například využívána známou encyklopedií Wikipedie pro veškeré texty. Odvozená díla, která využívají původní díla nad rámec běžné citace, tak musí být licencována také pod licenci CC BY-SA.

Uvedte původ-Nezpracovávejte – CC BY-ND

Licence BY-ND opravňuje ke komerčnímu i nekomerčnímu šíření díla, pokud je toto dílo šířeno v **nezměněné, neupravené podobě** a jako celek, a zároveň je uveden jeho autor a původ díla.

Uvedte původ-Neužívejte komerčně – CC BY-NC

Licence BY-NC umožňuje ostatním šířit, upravovat, vylepšovat a vytvářet odvozená díla s využitím takto licencovaného díla, ale pouze k nekomerčním účelům. Nově vzniklá díla musí být také nekomerční a musí u nich být uveden původní autor. Nově vzniklá díla nemusí být zveřejněna za stejných podmínek – a dokonce ani pod některou z licencí Creative Commons.

Uvedte původ-Neužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci – CC BY-NC-SA

Tato licence kombinuje zákaz komerčního využití a povinnost výsledné dílo licencovat stejnou licencí.

Uvedte původ-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte – CC BY-NC-ND

Licence BY-NC-ND je ze všech šesti hlavních CC licencí nejpřísnější – nejvíce omezující. Umožňuje ostatním pouze stahovat vaše díla a sdílet je s ostatními za podmínky, že vás uvedou jako autora, nesmějí však dílo nijak upravovat, ani ho užívat komerčně.

7. Digitální vyloučení a digitální propasti

„Stále zůstává tři čtvrtě milionu Čechů, kteří si svou povinnou datovku ještě neotevřeli – ať už proto, že ji považují za zbytečnou, nebo nemají dostatečné technické znalosti. Těmto lidem hrozí problémy s úřady.“

(Aktualně.cz, [Povinnou datovku si stále neotevřely statisíce lidí. Riskují tím problémy s úřady](#), 6.6. 2023)

„Ty problémy s digitálem mám už 10 let. Taky jsem byl svědkem toho, jak někde na nějakém úřadě vysvětlovali nějaký starší dáme asi tři úřednice, že když to chce vědět, tak ať si najde tu a tu adresu, a prostě si to vyhledá. A byly tam kolem toho tři úřednice, ani jednu nenapadlo, že by si to mohly jaksi samy zobrazit na obrazovce a samy jí to vytisknout. Takže to je strašně smutný. Mně je teprve jednasedmdesát, mám s tím problémy a mojí sestře je osmdesát pět a ta je prostě mimo. Takže já si myslím, že bysme měli mít jako senioři stejná práva jako ty ostatní. Tak jako ten, kdo je na vozíčku, tak nemůže běhat, tak my zase nejsme schopni tohleto řádně obsluhovat.“

(Milan, 71 let, Kvalitativní výzkum [Technologie a digitalizace: Jak mi pomáhají a jak mě omezují?](#), Focus group 2, 18.3. 2022)

„Nepodnikající fyzické osoby nemohou být nuceny využívat digitální služby nebo činit digitální úkony podle tohoto zákona.“

(12/2020, §14 odst. Zákona o digitálních službách)

Technologická transformace a digitalizace veřejné i soukromé sféry naráží na problém různé míry dostupnosti technologií, ale i na problém kompetencí a ochoty s nimi pracovat. Technologiemi zde máme na mysli v praxi zejména počítač, chytrý mobilní telefon, internetové připojení, ale třeba i platební karty nebo internetové bankovníctví.

Ti, kteří z různých důvodů s těmito technologiemi nepracují vůbec, případně pracují omezeně, se stávají obětí digitálního vyloučení. Digitální vyloučení je častým důsledkem toho sociálního, ale může to platit i naopak. Může mít podobně jako sociální vyloučení zásadní negativní dopad na uplatňování základních práv. Zejména jde o právo přijímat či šířit informace. Může jít ale rovněž o diskriminaci určitých skupin lidí, kteří jsou častěji zastoupení mezi digitálně vyloučenými (např. senioři nebo sociálně slabí). Diskriminace pak spočívá v horší dostupnosti nebo úplné nedostupnosti některých služeb.

„Skupinu digitálně vyloučených a ohrožených nemůžeme generalizovaně chápat jako starší lidi z menších vesnic. Mezi digitálně vyloučenými se objevují segmenty typické svou nemajetností a osamělostí či velmi špatnými zkušenostmi s internetem, mezi ohroženými segmenty využívajícími internet k informačně neproduktivním činnostem naopak zase skupiny mladých manuálně pracujících, stárnoucí střední třídy či segmenty, kde blokem je zejména velké časové vytížení (rodiče) či pasivní životní styl (silné divačky televize).“

(Segmentace a typologie osob digitálně vyloučených a osob ohrožených digitálním vyloučením – sekundární analýza, 2019, s. 9)

Mezi digitálně vyloučené může patřit například:

- Senior, který se nenaučil pracovat s internetem a chytrým mobilním telefonem.
- Teenager, který používá digitální technologie jednostranně k zábavě.
- Matka samoživitelka, která nemá prostředky na pořízení technického vybavení a placení připojení k internetu (např. online výuka).
- Dlužník v exekuci, který nepoužívá bankovní účet ani platební kartu.
- Technologický odborník, který odmítá konkrétní technologie či zařízení používat, protože odmítá způsob, jakým přistupují k ochraně soukromí.
- Nevidomý, který nemůže využívat technologie, které nejsou přizpůsobeny jeho omezení.
- Soukromý zemědělec, žijící v místě bez signálu mobilního telefonu a bez kvalitního internetového připojení.

Doporučení

Často je k problému digitálního vyloučení přistupováno tak, že jde o přechodný problém, který se vyřeší tím, že zvýšíme dostupnost technologií a zlepšíme schopnost lidí s nimi pracovat. Praxe ale ukazuje, že zde bude vždy existovat zhruba 10-20 % lidí, kteří budou patřit z různých důvodů mezi digitálně vyloučené. Paradoxně čím bude digitálně vyloučených osob méně, tím horší na ně bude mít digitální vyloučení dopad, protože tím méně se bude vyplácet zachovávat nedigitální alternativy řešení různých životních situací (fyzická komunikace s úřady místo elektronických podání, hotovost místo platebních karet, slevové kartičky místo aplikací, papírové noviny, rádio či televize místo zpravodajských webů atd.)

Zejména v souvislosti s věkem často klesá schopnost s digitálními technologiemi pracovat. To, co jsme zvládali v minulosti, už nezvládáme. V neposlední řadě se mění i samotné technologie. A ti, co dnes bez problémů pracují třeba s chytrým mobilním telefonem, mohou být za pár let digitálně vyloučení, protože nebudou zvládat práci s některými z nástrojů umělé inteligence.

Reflexe fenoménu digitálního vyloučení v práci novináře je zcela zásadní pro vnímání pohledu a zájmů této nehomogenní, těžko uchopitelné a často „neviditelné“ skupiny lidí a jejich nevyčleňování ze společnosti.

Právě mediální reflexe tématu je zásadní pro přístup veřejné i soukromé sféry k zachování alternativních možností, jak řešit konkrétní životní výzvy pro digitálně vyloučené. Zachování těchto alternativ je pak spolu s odstraňováním bariér dostupnosti technologií klíčem k ochraně lidských práv digitálně vyloučených osob.

Příklad zachování nedigitální alternativy	Příklad výlučně „digitální“ cesty
O čerpání příspěvku 5 000 Kč na dítě v souvislosti s bojem proti inflaci je možné žádat elektronicky. Pro ty, kteří z jakýchkoli důvodů nemohu či nechtějí, existuje možnost podat žádost fyzicky na kontaktním bodu Czech Point.	O dávky pro ukrajinské uprchlíky lze od července 2023 žádat pouze elektronicky. Nemožnost fyzického podání žádosti naráží nejen u těch, kteří neumí ovládat moderní technologie, ale například i u hendikepovaných, pro něž je práce s technologiemi obtížná, nebo u osob, kterým se kvůli chybám v systému nedaří zřídit elektronickou identitu.

8. Technologie a lidé s postižením

„Nemohu sám psát, ani číst, ani jíst. Komunikace s rodinou, žijící sto padesát kilometrů od sanatoria, ve kterém pobývám, byla velice obtížná až do chvíle, než mi přátelé ze spolku Silou hlasu nabídli možnost kontaktu prostřednictvím hlasového ovládání počítače. (...) Můj život dostal novou dimenzi. Možnost libovolně komunikovat. Spolu s hlasovým ovládáním telefonu či televize jsem dosáhl zrovnoprávnění se všemi ostatními lidmi po stránce kontaktu kdykoli a s kýmkoliv.

(Alfred Strejček, [Příběhy našich klientů Silouhlasu.cz](#) a [ČT24](#), kráceno)

Osoby jako Alfred Strejček jsou často vystaveny četným porušením svých práv, včetně izolace od informací, násilí, zneužívání, stigmatizace a předsudků kvůli svému zdravotnímu postižení. Ty pak mohou vést k diskriminaci ve společenském životě, ve vzdělávání, zdravotní péči a sociálních službách nebo na trhu práce a v souvisejících strategiích, mimo jiné.

„Postiženým“ se ale může stát každý z nás. Buď dočasně, například kvůli úrazu nebo nemoci, nebo když mu daná situace neumožňuje plně rozvinout jeho možnosti, ať už smyslové, psychické nebo pohybové.

OMEZENÍ SLUCHU

trvalé

neslyšící

dočasné

s infekcí ucha

situační

barman

Zdroj: [Inclusive 101 Guidebook](#)

Schopnost využívat technologie závisí ve velké míře právě na našem zraku, sluchu, hmatu a řeči. Předpoklad, že všechny tyto smysly a schopnosti jsou plně aktivní vždy a všude, neodpovídá skutečnosti.

V ČR žije kolem 10 % osob s trvalým postižením ([ČSÚ, 2019](#)) a jedna pětina populace jsou senioři nad 65 let ([ČSÚ, 2022](#)). Lidí s dočasným nebo situačním omezením je ještě více.

Senioři i lidé s postižením mají stejná práva a životní potřeby jako kdokoliv jiný. Chtějí žít ve svých domovech, rozvíjet se, případně i vzdělávat nebo pracovat a být soběstační. A v tom jim mohou pomoci digitální a jiné moderní technologie, které ovlivňují ve stále větší míře každodenní život v současné společnosti. Často kompenzují postižený orgán či smysl a stávají se například jakýmsi náhradním „okem“ či „uchem“ ([OSN, 2022](#)).

Co to jsou **kompenzační pomůcky** nebo **asistivní technologie**?

Nicméně i zde musíme zvažovat určitá rizika, která mohou při jejich využívání nastat.

Přínosy	Rizika
<ul style="list-style-type: none"> – sociální a ekonomické začlenění – rozvoj péče o zdraví lidí a řešení konkrétních situací – individuální zabezpečení – lepší přístup ke vzdělání a integraci na trh práce – dostupnost informací, včetně informací o zdraví a bezpečnosti – efektivní krizové řízení – kulturní rozvoj a občanská participace 	<ul style="list-style-type: none"> – sociální a ekonomické vyloučení, (pokud nejsou k dispozici digitální nástroje nebo potřebné dovednosti) – narušení soukromí a porušení důvěrnosti – nedostupnost části informační sféry – kybernetické útoky – dezinformace a manipulace – automatizované rozhodování nevhodnými algoritmy

Doporučení

Při využívání technologií jako informačně komunikačního prostředku nebo při informování o technologiích a digitalizaci by si novináři měli uvědomit, jestli jsou dané technologie vyvíjené, používané a regulované tak, aby neohrožovaly lidská práva, a naopak pomohly jejich naplňování, rozvoji a ochraně.

To například znamená, že:

- Technologie berou v úvahu zhoršený zrak, sluch, pohyblivost, zručnost apod. a jejich design je **přístupný a inkluzivní**.
- Aktéři celého životního cyklu technologií, tj. od designu, vývoje, implementace technologií a jimi využívaných dat, včetně jejich zpracování, ukládání, přenosu a likvidace, jsou si vědomi dopadu a vyhodnocují, jestli neporušují lidská práva osob s postižením a různým spektrem uživatelských potřeb. Těmito hlavními aktéry jsou:
 - Vývojáři a tvůrci
 - Operátoři a provozovatelé
 - Garanti systému a regulátoři
 - Koncoví uživatelé (individuální a kolektivní)

- Mediální produkce přispívá ke vzdělávání a zvyšování povědomí:

a) o lidech s postižením

„Jestli by nešlo zařadit někam do prvního druhého stupně, aby se děti dozvíдалy o specifických těch jednotlivých zdravotních postižení, aby vyrůstaly inkluzivně v té společnosti lidí s postižením, a tím pádem by znaly jejich potřeby. Šlo by to ruku v ruce vlastně s tím přístupem, jak se mají k těm lidem chovat.

(účastník výzkumu **Technologie a digitalizace: Jak mi pomáhají a jak mě omezují?**)

b) o rozšířených možnostech běžných technologií a o existenci specifických technologií

Mnohé technologie pro osoby s trvalým nebo dočasným postižením smyslu, mentálních nebo tělesných schopností jsou k dispozici v běžných operačních systémech, ať už mobilního telefonu nebo počítače. Zvyšování povědomí a větší informovanost o těchto možnostech, ať už v základním vzdělávacím systému nebo v médiích, může pomoci jejich využití, nejen u seniorské populace.

Zároveň se každým rokem objevují speciální technologie, které se snaží lépe a kvalitněji uspokojit potřeby lidí s postižením. Každoroční přehlídkou je v ČR největší konference informačně komunikačních technologií pro lidi s postižením **INSPO**, aktualizovanou informací o technologických inovacích v této oblasti je také možné získat prostřednictvím střešních organizací osob se specifickým postižením.

c) o rizicích

Při mediální tvorbě věnované tématu technologií a digitalizace nebo vytvářené s jejich využitím by si novinář měl klást následující otázky:

- Respektují soukromí a důvěrnost informací? Co se děje s daty uživatelů?
- Zaručují rovné zacházení? Mohou je používat všichni, nebo spíš nahrávají diskriminaci?
- Zasahují negativně do svobody projevu? Může se vyjádřit každý z cílové skupiny?
- Lze se k výsledku nebo výstupu dostat i nedigitálním způsobem? Ne všichni musí mít přístup, dovednosti nebo vůli využívat moderní technologie nebo digitalizaci.

9. Přístupnost: tvorba pro všechny

„99 % neslyšících má komunikační bariéru v textu. Nerozumíme... ministerstvo, webovky, pro nás je to cizí jazyk. Český jazyk je pro nás cizí jazyk, neslyšící mu nerozumí, jsou závislí na sociálních službách, na rodičích, na rodině, kdo umí český jazyk jako neslyšící? Jsme závislí na slyšících lidech, webovky jsou opravdu horor, neexistují tam titulky, neexistuje tam překlad do znakového jazyka.“

(Uživatel českého znakového jazyka, 29 let, respondent v projektu **Digitální doba s lidskou tváří**)

První zásadní krok k rovnosti představují přístupné prostory – fyzické i virtuální. Pokud osoby se zdravotním postižením nemají přístup k dopravě, obchodům, parkům, internetovým stránkám atd., nemohou se svobodně rozhodovat a řídit svůj život.

(Evropská komise, **Unie rovnosti: Strategie práv osob se zdravotním postižením na období 2021–2030**)

Všichni lidé, včetně lidí s postižením, jsou si rovni ve svých právech a mají právo nebýt diskriminováni. V ČR existuje **Zákon č. 99/2019 Sb.** o přístupnosti internetových stránek a mobilních aplikací, který by měl zajišťovat přístupnost webů a mobilních aplikací orgánů veřejné správy a dalších v zákoně vyjmenovaných subjektů zejména pro osoby se zdravotním postižením. Zároveň dle Listiny základních práv a svobod, ale i dle zákona č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, mimo jiné, mají neslyšící právo dostávat informace ve své mateřštině – u nás tedy v českém znakovém jazyce (ČZJ).

Tyto zákony ale často nedodržují ani samotné orgány veřejné správy, což by novináři měli sledovat a reflektovat ve své tvorbě jako důležité téma. Zároveň se problém týká i velké části médií, jejichž obsahy nejsou přístupné lidem s různým spektrem uživatelských potřeb, vlastností a schopností, mezi které se řadí i lidé s postižením. Design online médií tak, aby byly čitelné i pro lidi se zrakovým postižením nebo překlad mediální tvorby do ČZJ dosud ve většině médií v ČR chybí.

Přístupnost

V nejširším slova smyslu jde o užívání produktu, služeb a prostoru, nebo o přístup k informacím bez bariér a pro všechny. Přístupnost může pomoci lidem s trvalým hendikepem i dočasným, např. člověk na vozíku, rodič s kočárkem, člověk nevidomý, pacient po operaci očí ap.

(designprovsechny.cz)

Nedostupnost části informací může dále prohlubovat existující sociální a ekonomické rozdíly a ohrožovat základní lidská práva, jako například právo na ochranu zdraví. Palčivým problémem se tento nedostatek stal během pandemie COVID-19, kdy webové stránky státních institucí a média představovaly klíčový zdroj informací ve zdravotní celospolečenské krizi. Tato informační diskriminace se promítla i do společenského vyloučení, izolace a ztíženého přístupu také k jiným základním službám, což ohrozilo například právo osob s postižením na vzdělání.

Doporučení

K eliminaci porušování práv osob s postižením a speciálními potřebami je třeba zvýšit přístupnost a bezbariérovost digitálního prostoru (mimo jiné). Přizpůsobení komunikace a mediálních výstupů (včetně webu) lidem se zrakovým a sluchovým postižením (přístupný design, tlumočení do znakového jazyka apod.) přispěje nejen k integraci těchto lidí do společnosti a ochraně jejich základních práv, ale i k navýšení počtu konzumentů a cílových skupin daného média.

Jak začít? I přes to, že potřeby a možnosti každé osoby (postižené nebo ne), jsou velmi individuální, prvním krokem k přístupným mediálním obsahům a digitální komunikaci je ohodnocení současného stavu a odhalení alespoň největších bariér. Jednoduchý návod lze najít ve článku [Jak na jednoduchý audit přístupnosti](#) nebo [Testování přístupnosti webu](#). S dalšími kroky může pomoci expert na přístupnost, kterého lze kontaktovat přes střešní organizace lidí s postižením ([SONS](#) pro postižení zraku, [ASNEP](#) pro postižení sluchu a podobně).

10. Bez konce: Průběžné profesní vzdělávání novinářů

*„Nyní stojíme před dějinným okamžikem, kdy je elementární **právo na budoucnost** ohroženo všudypřítomnou digitální architekturou modifikace chování, kterou vlastní a provozuje kapitál dohledu, již si vynucují jeho ekonomické imperativy a která se řídí jeho zákony pohybu, to vše v zájmu jeho zaručených výsledků.“*

(Shoshana Zubboffová, Věk kapitalismu dohledu, 2022)

*„Žurnalistiku nelze oddělit od síťové společnosti – **je plně začleněna do síťových struktur** a jejich dynamiky. (...) Digitální žurnalistika nepochybně radikálně změnila mnoho aspektů, zejména zpravodajské postupy, zapojení publika, vliv trendů sociálních médií na výběr zpráv, distribuci a přístup ke zprávám.“*

(Silvio Waisbord, Continuities and Breaks in Digital Journalism and Media Systems, 2023)

*„Budoucnost se v mnoha ohledech odehrává teď a lidé by neměli otálet s pochopením **rychle se měnícího rozhraní člověk-počítač**, a jeho dopadu a důsledků pro žurnalistiku a zpravodajská média.“*

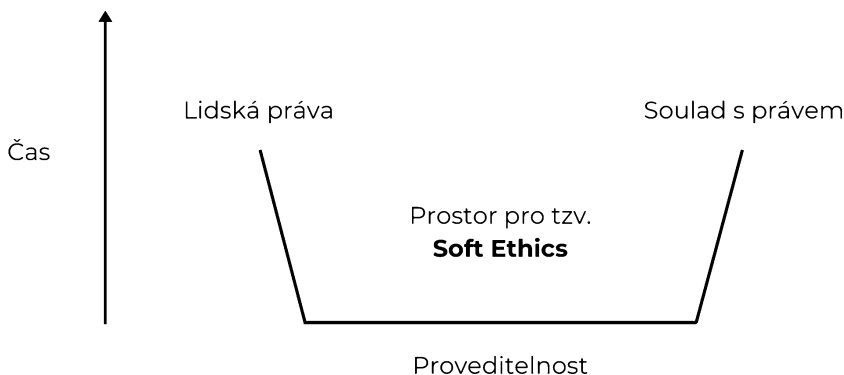
(John Pavlik, Collaborating with ChatGPT..., 2023)

Digitální revoluce, jejíž součástí je nejen internetizace, ale též nástup prvků umělé inteligence do sociální komunikace, v čele s mediální, proměňuje naše názory na hodnoty a jejich priority, na správné a odpovědné chování v digitálním ekosystému i na to, jaký druh inovací je společensky preferovaný. Filosof informatiky a informací Luciano Floridi (2018) upozorňuje, že **skutečnou výzvou již nejsou digitální inovace, nýbrž správa digitálních technologií**. Důkazem toho je nepřeborné množství iniciativ, jež se zabývají dopadem digitálních technologií do každodenního života lidí i jejich regulací. Limity pochopení digitální revoluce, včetně dopadů na jednotlivé typy práv, mají zpravidla kořeny v omezených znalostech fungování digitálních technologií.

K eliminaci těchto „slepých skvrn“ přispívá **digitální etika**. Chápeme ji jako odvětví aplikované etiky, které studuje a hodnotí morální problémy týkající se dat a informací (včetně jejich generování, zaznamenávání, zpracování, šíření, sdílení a používání), algoritmů (včetně umělé inteligence, strojového učení a robotů), a na ně navázané postupy a infrastruktury (včetně odpovědných inovací, programování, hackingu, profesních kodexů a standardů), s cílem formulovat a podporovat morálně dobrá řešení (např. dobré chování a dobré hodnoty). Digitální etika utváří digitální regulaci (externí i interní) a digitální správu prostřednictvím vztahu morálního hodnocení.

Citovaný Luciano Floridi chápe digitální etiku dvojím způsobem, jako tvrdou a měkkou. **Tvrdou digitální etikou** má na mysli diskusi o hodnotách, právech, povinnostech a odpovědnosti – nebo obecněji o tom, co je morálně správné nebo špatné a co by se mělo a nemělo dělat – v průběhu formulování nových předpisů či zpochybnování předpisů stávajících. Stručně řečeno, tvrdá digitální etika je to, co vytváří nebo formuluje právo. Označovat ji můžeme i alternativním pojmem externí digitální etika. **Měkká digitální etika** pak pokrývá stejnou oblast jako tvrdá etika, ale dělá to tak, že zvažuje, co by se mělo a nemělo dělat nad rámec stávající regulace, nikoliv proti ní nebo navzdory jejímu rozsahu (např. v rámci samoregulace). Jinými slovy, měkká digitální etika je etika po splnění právních požadavků. Představit si ji můžeme jako lichoběžník (viz Obrázek č. 1), jehož spodní strana představuje základnu proveditelnosti, která se v čase neustále rozšiřuje.

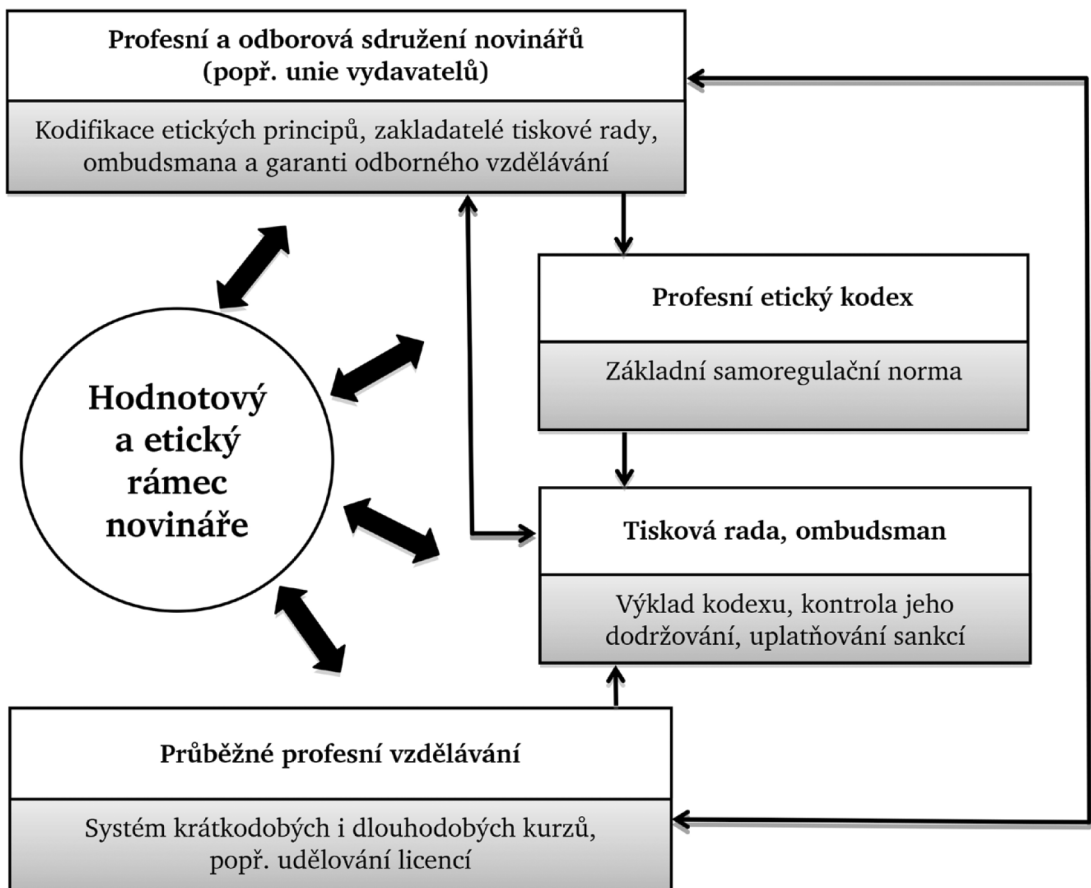
Obrázek č. 1 – Svět měkké digitální etiky podle Floridiho (2018)

Dvě omezující strany lichoběžníku reprezentují dodržování právních předpisů a lidských práv. Otevřená horní strana pak představuje prostor, kde se může dít to, co je morálně dobré.

Součástí měkké digitální etiky je **novinářská etika**, jejíž nedílnou součástí je **průběžné profesní vzdělávání novinářů**. Bez jeho rozvoje se setkáváme nejen s formálním přístupem k samoregulaci žurnalistického pole, ale též se stagnací dalších forem interní novinářské etiky (viz Obrázek č. 2). Rozvoj vzdělávání novinářů, současných i budoucích, přispívá k inovaci etických kodexů a redakčních směrnic, rozšiřuje působnost redakčních ombudsmanů i redefinuje individuální hodnotový rámec novinářek/novinářů ve vztahu k digitálním technologiím, resp. jejich správě.

Obrázek č. 2 – Hlavní formy samoregulace žurnalistiky podle Moravce (2021)

Nástup generativní umělé inteligence, v čele s ChatGPT, nejenže v roce 2023 posílil v některých redakcích zpravodajských médií v ČR průběžné profesní vzdělávání v této oblasti (např. vedení národní tiskové agentury ČTK distribuuje svým zaměstnancům newslettery nazvané „Novinky z AI pro Četkaře“), ale vedl k inovaci profesních kodexů či redakčních směrnic (tzn. nová redakční pravidla pro práci s prvky umělé inteligence přijala nejen ČTK, ale i Český rozhlas a Seznam Zprávy).

Kupříkladu **Redakční zásady Seznam Zpráv při práci s AI nástroji** explicitně uvádějí: „*Nástroje AI ve světě jsou a budou využívány mnoha způsoby. Útočníci mohou použít neuronových sítí ke generování falešných informací, fotomontáží nebo videomontáží. Redaktoři se průběžně vzdělávají, aby byli připraveni tyto případy rozpoznávat.*“

Rozvoji průběžného profesního vzdělávání však v mnoha redakcích tuzemských zpravodajských médií brání nedostatek peněz v jejich rozpočtech, což je důsledek zhroutení ekonomických modelů fungování těchto typů médií po nástupu internetizace a prvků umělé inteligence.

Vybrané pasáže z nových redakčních ČTK, ČRo a Seznam Zpráv směrnic, jež se týkají aplikace prvků umělé inteligence v mediální komunikaci

*„Nástroje AI mohou při správném zadání pomáhat se zrychlením příprav, vylepšením obsahu, stylistickým přeformulováním či zkrácením textů. Pokud je k těmto úlohám použijeme, musíme znovu zkontrolovat faktickou správnost upraveného textu; **Nástroje AI ve stávající verzi nejsou spolehlivým zdrojem informací, jsou tedy nevhodné pro klasickou rešeršní činnost. Pokud je k takovému úkonu použijeme, je potřeba každý fakt zkontrolovat z jiného zdroje;** Zodpovědnost za zpravodajský obsah nelze přenášet na AI, je za něj zodpovědný člověk (autor/editor a vedení redakce)…”*

(Zásady pro používání nástrojů umělé inteligence (AI) v redakční praxi ČTK, duben 2023)

„Syntéza řeči je nový fenomén, který v současné době výrazně rezonuje ve veřejném prostoru. Tento technologický nástroj je dlouhodobě využíván pro různé varianty call center a obdobných produktů, ale stále více je využíván pro obsahové výstupy. Běžně se již využívá pro automatické audio zpracování publikovaných textů na internetu a čím dál více také pro účely generování dalších audio výstupů. Syntéza řeči je také nasazována pro živé rozhlasové vysílání. Český rozhlas se chce syntéze řeči věnovat v rámci inovací a multimedializace, aby rozpoznal technologické možnosti, obsahové příležitosti a zmapoval legislativní a organizační souvislosti. (...) Pokud je ve vysílání nebo v rámci digitálních služeb Českého roz-

hlasu použita syntéza řeči, je nutné tento způsob posluchačům a uživatelům jednoznačně identifikovat...“

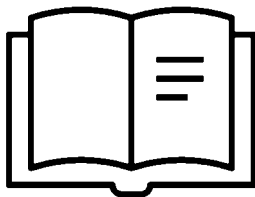
(Pravidla ČRo pro práci se syntézou řeči, červenec 2023)

*„AI nástroje využívají pouze pro zrychlení příprav, zpřesnění nebo jiné zkvalitnění svého původního obsahu. Za výstupy redakce je tak **vždy zodpovědný člověk** (autor, editor a vedení redakce). Žádná zodpovědnost nemůže být z principu přenesena na AI. Z toho vyplývá, že kdykoli používáme AI v jakémkoli kontextu, musíme být schopni **plně ručit za publikovaný výsledek**. Čtenář ví, že za článkem stojí živý člověk.“*

(Redakční zásady při práci s AI nástroji, Seznam Zprávy, duben 2023)

Významnou roli v průběžném profesním vzdělávání, resp. návratu morální autority od softwarových a počítačových expertů k novinářkám/novinářům mohou po nástupu digitální revoluce sehrávat univerzity a instituce terciálního vzdělávání. Vhodným příkladem je iniciativa The London School of Economics and Political Science nazvaná **Journalism AI**.

11. Přílohy

Zdroje a prameny

Žurnalistika

- Etický kodex novinářů

Lidská práva

- Všeobecná deklarace lidských práv
- Ochrana základních práv v digitálním věku
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Klíčové zákony ČR

- Listina základních práv a svobod
- GDPR – Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů
- Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím
- Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí
- Zákon 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů
- Zákon 12/2020 Sb., o právu na digitální služby

Algoritmizace a personalizace

- Declaration by the Committee of Ministers on the manipulative capabilities of algorithmic processes
- Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to member States on the human rights impacts of algorithmic systems
- Artificial intelligence: media and information literacy, human rights and freedom of expression
- Algorithms and Human Rights: Study on the human rights dimensions of automated data processing techniques and possible regulatory implications

Ochrana údajů a soukromí

- Generative Artificial Intelligence and Data Privacy: A Primer
- G7 data protection authorities point to key concerns on generative AI
- Generative AI and Data Privacy

- [Návrh evropského Aktu o umělé inteligenci | Proposal of the EU Artificial Intelligence Act](#)
- [Pozměňovací návrhy přijaté Evropským parlamentem dne 14. června 2023 k návrhu Aktu o umělé inteligenci | Amendments adopted by the European Parliament on 14 June 2023 on the proposal of the Artificial Intelligence Act](#)
- [Guidelines on safeguarding privacy in the media](#)

Zabezpečení komunikace

- [Freedom of the Press Foundation](#) – Návodů pro novináře v oblasti digitální bezpečnosti
- [Electronic Frontier Foundation](#) – Návodů a tipů pro bezpečnější komunikaci

Licence Creative Commons

- [Creative Commons.org](#) – webové stránky organizace Creative Commons
- [Creative Commons Česká republika](#) – webové stránky konsorcia CC ČR
- [Generátor pro výběr licence](#)

Digitální vyloučení a digitální propast

- [Segmentace a typologie osob digitálně vyloučených a osob ohrožených digitálním vyloučením – Digistrategie 2020](#)
- [Připravenost české společnosti na digitalizaci státní správy \(Studie Nadace OSF\)](#)
- [Digitalizace a právo na analogové řešení \(J.Vobořil\), Fórum sociální politiky 5/2020](#)
- [Digitální vyloučení: když se z termínu stane žitá realita \(H. Trojánek\), A2larm 12.3.2022](#)
- [Digitální disidenti \(dokumentární film\)](#)

Lidé s postižením

- [Jak mluvit a psát o lidech a s lidmi s postižením](#)
- [Jak o nás mluvit a psát?](#)
- [Co je znakový jazyk, znakovaná čeština](#)
- [Zákon o přístupnosti: seznamte se, prosím - POSLEPU](#)
- [Unie rovnosti: Strategie práv osob se zdravotním postižením na období 2021-2030](#)

Přístupnost

- [Jak na jednoduchý audit přístupnosti](#) – otestujte si bezbariérovost svého webu
- [Jak napsat srozumitelný úřední text](#)
- [Memorandum o přístupnosti informací pro osoby se sluchovým postižením](#)
- [Přístupné webové stránky](#)
- [Testování přístupnosti webu – checklist základních testů](#)

- Microsoft Inclusive Design Principles
- BBC Accessibility

Užitečné kontakty

- ASNEP – Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel, z. s.
- luRe, Digitální svobody – Nezisková organizace zaměřující se na digitální práva a právo na analog
- SONS – Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR
- Středisko Teiresiás – Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky, Masarykova univerzita v Brně

Kolektiv autorů:

Editorka: Adriana Dergam (Prague Centre for Media Skills)

Autoři jednotlivých příspěvků:

Adriana Dergam (Prague Centre for Media Skills)

Alžběta Solarczyk Krausová (Ústav státu a práva AV ČR)

Jan Vobořil (Iuridicum Remedium)

Václav Moravec (IKSŽ Fakulta sociálních věd UK)

Za vznik této příručky pro novináře vděčíme Programu Lidská práva financovaného z **Norských fondů** 2014–2021.

Norway grants

Publikace vznikla v rámci projektu Podpora lidských práv v digitální době: zvyšování povědomí a standardů novinářské práce v oblasti dopadu moderních technologií na lidská práva (LP-HRMGSA-017). Děkujeme také kolegům z organizací projektového konsorcia.

FACULTY
OF SOCIAL SCIENCES
Charles University

ŮSTAV	STĀTU
A	PRĀVA

Akademie věd ČR